
BİTLİS YÖRESİ CİCİM DOKUMALARI*

CİCİM WEAVING IN BİTLİS REGION

Sultan SÖKMEN** Filiz Nurhan ÖLMEZ***

Geliş Tarihi: 18.03.2016
(Received)

Kabul Tarihi: 25.07.2016
(Accepted)

ÖZ: Cicimler yüzü ve tersi farklı görüntü veren, atkı ve çözgü ipliği dışında süsleme yapmak için üçüncü bir iplik kullanılan dokumalardır. Cicimler halk arasında cecim, cacım, çalma, çelme gibi değişik adlarla ifade edilir. Bitlis yöresinde de cecime cacım denilmektedir. Bitlis yöresinde iki farklı cicim çeşidi görülmektedir. Bunlar; atkı yüzü cicimler ve çözgü yüzü cicimlerdir. Yörede yaygın olarak çözgü yüzü cicim dokunmuştur. Atkı yüzü cicimlere nadir olarak sadece camilerde rastlanılmaktadır. Çözgü yüzü cicimlerde sadece atkı ve çözgü ipliği kullanılmış, desen ipliği kullanılmamıştır. Desen çözgü ile oluşturulduğu için “çözgü yüzü cicim” ismini almıştır. Bu makalede, geçmişten günümüze önemli bir dokumacılık merkezi olan Bitlis yöresinde dokunan cicimlerin teknik, renk, desen ve kompozisyon özellikleri bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda alan araştırması yöntemlerinden yüz yüze görüşme ve gözleme dayalı araştırma yöntemleri kullanılarak Bitlis il ve ilçelerinde çalışma yürütülmüştür. Yapılan alan araştırmasında incelenen cicim örneklerinden 10 tanesinin teknik, renk, desen ve motif özelliklerini içeren bilgi formları, fotoğraf ve motif çizimleri ile birlikte makaleye eklenmiştir. Makalede verilen cicimlerin üçü yolluk, ikisi torba, ikisi namazlık, biri yastık, biri yaygı, biri de yük örtüsü amaçlı dokunmuş olup hammaddeleri yün, kıl ve orlon ipliktir. Çalışma sonucunda atkı yüzü cicim dokumalarının uzun yıllar önce bırakıldığı, çözgü yüzü cicim dokumalarının ise yakın zamanlara kadar yapıldığı ancak günümüzde onun da tamamen bırakıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bitlis dokumacılığı, Bitlis cicimleri, atkı yüzü cicimler, çözgü yüzü cicimler, cacım.

ABSTRACT: Cicims, different appearances in two sided, are weavings in which the third thread is used for ornamentation except weft and warp. Cicims are meant in different types such as cecim, cacım, çalma, çelme in society. Cacım is meant for cicim In Bitlis area. There are two different kinds of cicims in the

* Bu makalede Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri “3052-D-12” nolu proje tarafından desteklenen “Bitlis Yöresi El Dokumacılığı” adlı sanatta yeterlik tezinin verilerinden yararlanılmıştır.

** Yrd.Doç., Bitlis Eren Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
ultan.sokmen@hotmail.com

*** Prof.Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi,
fnozcan@hotmail.com

province of Bitlis. These are weft face and warp face cicims. Mostly warp-faced cicims are done in the territory. Weft-faced cicim are rarely found in mosques. For warp-faced cicims, weft and warp is used except pattern thread. Since pattern is combined with warp, it is called “warp faced cicim”. In this article, it is aimed examine cicim woven in terms of techniques, color, design and composition features in Bitlis which is an important weaving centre from past to present. For this purpose, using the research method of face to face interviews and observational research methods study was carried out in the province of Bitlis and districts. In the field study ten cicim samples, studied in the field area in different aspects such as technique, colour, pattern aspects, fact sheets with photographs and pattern drawings are added to the article. The cicims in the article are made of wool, animal hair and orlon three of which are runner weavings, two are pouches, two are prayer rugs, one is pillow, one is big weaving and one is storage cover. As a result of study, weft-faced the cicim weaving was dropped many years ago and the warp-faced cicim weaving is done until recently but today it was determined that left its completely.

Key Words: Bitlis weaving, Bitlis cicims, weft-faced cicims, warp-faced cicims, cacım.

GİRİŞ

Geleneksel sanatlarımızdan biri olan dokumacılık sanatı tarih boyunca Anadolu insanının günlük yaşamında vazgeçemediği bir yere sahip olmuştur. Bitlis yöresi geçmişten günümüze değin yaşatılan önemli dokuma merkezlerinden biridir. Yöre halkının geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Hayvancılık ve buna bağlı olarak yünün fazlalığı, yüne dayalı olan el sanatlarında, özellikle de dokumalarda büyük çeşitlilik göstermiştir. Yöre insanı ihtiyacını karşılamak için farklı dokumalar üretmiştir (Hatipoğlu, 2006:329). Cicim dokumacılığı da bunlardan biridir.

Cicim, Türkçe bir kelime olup halk arasında cicim, cecim, cacım, çalma ve çelme gibi değişik adlarla ifade edilmektedir (Yıldırım, 2011:457). Cicim kelimesinin, cici, sevimli şey kelimesinden aidiyet eki olarak türediği düşünülmektedir (Acar, 1982:65). Bitlis yöresinde de cicime “cacım” denilmektedir.

Cicimler yüzü ve tersi ayrı görüntü veren, atkı ve çözgü ipliği dışında yüzeyde süsleme yapmak amacıyla ya bir ya da birden fazla sayıda bazı teknikerlerin deyişiyle desen ipliği kullanılarak dikey tezgâhlarda yapılan dokumalardır (Barışta, 1998:119). Bu tip cicimler atkı yüzü cicimlerdir. Bitlis yöresinde atkı yüzü cicimlere nadir olarak sadece camilerde rastlanılmaktadır. Bitlis yöresinde yaygın olarak çözgü yüzü cicim dokunmuştur. Bu cicimlerde sadece atkı ve çözgü ipliği kullanılmış, desen ipliği kullanılmamıştır. Desen çözgü ile oluşturulduğundan bu tip cicimlere “çözgü yüzü cicim” adı verilir.

Cicim, dokuma tekniği bakımından kilimlerden farklı bir özelliğe sahiptir. Kilimlerde ön ve arka yüz yaklaşık olarak aynı görüntüye sahipken, cicim teknikli dokumalarda dokumanın ters tarafı iplik atlamaları ve kesintiler nedeniyle karışık ama hoş bir görüntüye sahiptir (Akbiç, 1977:14). Bilinen cicimler genellikle atkı yüzlüdür ve literatürde yapılan sınıflandırmalarda çözgü yüzlü cicime yeterince yer verilmemektedir. Bu durumu Görgünay (1994) şu şekilde belirtmektedir.

“1912 yılından bu yana yerli ve yabancı yayınlarda, sadece tek bir cecim türü tanıtılmış, öteki cecim türleri araştırılmamış olduğu için olacak ki, bilinmemiştir. Yakın zamana kadar, literatürde tanıtılmış olan ve okullarda bugün de cecim denildiği zaman ilk akla gelen dokuma, sarma motifli cecimdir. Bu cecim, Çanakkale’den Kars’a Anadolu’nun her tarafında yapılmıştır. Fakat bunun yanında, yine Anadolu’nun pek çok yerinde dokunmuş olan cecimler de vardır. Bunlar, çözgü yüzlü dokumalardır” (Görgünay, 1994:29).

Görgünay ve Akansel (1999) cecimleri; sarma yanırlı cecim, düz atkı yüzlü cecim, bezayağı dokuma cecim ve çözgü yüzlü cecim şeklinde sınıflandırmışlardır (Görgünay ve Akansel, 1999:162). Bu makalede, Bitlis yöresi cicim dokumaları, atkı yüzlü ve çözgü yüzlü cicimler olmak üzere iki başlık altında incelenecek, araştırma kapsamına giren cicim dokumaları teknik, renk, motif ve desen özellikleri bakımından ele alınacaktır.

MATERYAL ve YÖNTEM

Araştırma 17 Mayıs - 18 Temmuz 2012 tarihleri arasında Bitlis il merkezi ve ilçelerinde yürütülmüştür. Araştırma materyalini yörede tespit edilmiş olan cicim dokumaları, dokumalarda kullanılan araç ve gereçler, çekilmiş fotoğraflar ve bu konudaki yazılı kaynaklar oluşturmuştur.

Araştırmada, alan araştırması yöntemlerinden yüz yüze görüşme ve gözleme dayalı araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Tespit edilen cicimlerin teknik, renk, desen ve motif özellikleri gözleme dayalı saha çalışma yöntemi ile incelenmiştir. Örneklerin fotoğrafları çekilmiş, dokuma tekniği, dokuma türü, boyutları, atkı ve çözgüde kullanılan malzemeler, kullanılan renk, desen ve motif özelliklerini tespit etmek amacıyla bilgi formları düzenlenmiş, motif çizimleri yapılmıştır. Toplanan veriler uygun istatistik yöntemleriyle analiz edilerek tanıtıcı istatistik tablolarıyla verilmiştir.

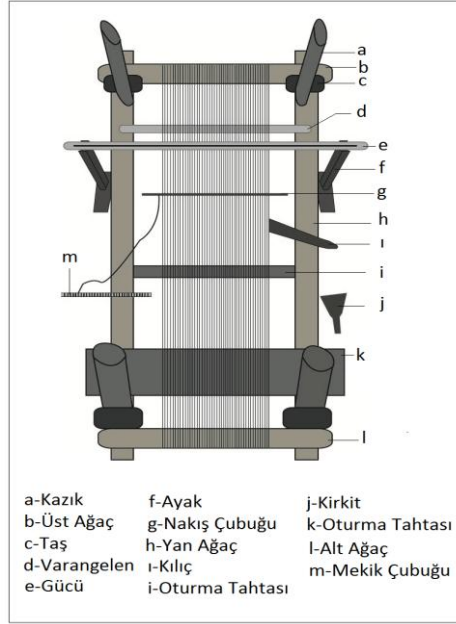
BULGULAR

1. Cicim Dokumada Kullanılan Araç ve Gereçler

Bitlis yöresinde cicim dokumaları yer tezgâhlarında yapılır. Cicim tezgâhlarında, “varangelen” ve “gücü ağaçları”, ipler arasına birbirine ters gelecek şekilde bir alttan bir üstten geçirilerek ipleri birbirinden ayırma görevi yaparak dokuma işlemine yardımcı olur. Gücünün üzerine yerleştiği iki adet, uzun, ağız kısmı açık ağaç parçaya “ayak” denir. Dokuma sırasında atkıyı sıkıştırmak için kullanılan malzemeye “kirkit” ya da kerkit denir. Yörede çoğunlukla demirden yapılan kirkitler kullanılmaktadır. Cicim dokumalarında üzerine ip dolanıp atkı atılmasını kolaylaştıran yaklaşık 30 cm uzunluğunda “mekik çubuğu”, belirli çözgünlere takılıp desen oluşmasını sağlayan “nakış çubuğu” ve varangelenle ağızlığı değiştirip sabitleyerek atkının çözgünün arasından kolay geçmesini sağlayan “kılıç” kullanılır (Çizim 1) (M. Çoban ile sözlü görüşme, 17 Mayıs 2012). Şekil 1’de Hizan ilçesinin Gökay köyünde karşılaştığımız ve çalışmamız için örnek dokuma yapılan cicim tezgâhı görülmektedir.

Şekil 1. Cicim Tezgâhı

Çizim 1. Cicim Tezgâhı Çizimi

Cicim dokumalarda çoğunlukla koyunyününün kullanıldığı görülmekle birlikte nadiren de olsa kıl iplik kullanılan dokumalar da görülmektedir. Yakın geçmişte dokumalarda orlon iplerin tercih edildiği görülmüştür.

2. Cicim Dokumasının Yapılışı

Cicim dokuma tekniğinde, dokumanın yüzeyinde iğne ile işlenmiş gibi kabarık desenler oluşur. Atkı yüzü cicim dokumalarında desenler oluşturulurken desen iplikleri belli bir sırayı takip eder. Atkı ipliği atıldıktan sonra yapılacak desene göre desen ipliği, bir veya daha fazla çözgü ipliği atlatılarak istenen desen oluşturulur. Her desen sırasından sonra araya bir sıra atkı atılır.

Yörede cicim dokunurken kopmaması için bükülmüş iki katlı iplik kullanılır. Çözgülerin renkleri, dokumanın desenine göre ayarlanır. Dikey ekseninde birbirine paralel şekilde uzanan şeritlerin bazıları düz, bazıları desenlidir. Desenli şeritlerde iki renk kullanılır. Örneğin kırmızı ve beyaz renk kullanılacaksa çözgü çözülürken tezgâha bir kırmızı, bir de beyaz ip dolanır. İp dolama işlemi bittikten sonra gücü ve varangelen takılır. Dokuma yapılırken bu renkli şeritlerde varangelen ve gücü sayesinde ağızlık değişirken kırmızı alta geçer ve görünmez, beyaz görünür, bir sonraki sırada beyaz alta geçer ve görünmez, kırmızı görünür (K1).

Cicimlerde desen oluşturma aşamaları şöyledir;

- 1- Deseni oluşturan ipler çift alınarak altından nakış çubuğu geçirilir.
- 2- Varangelen yaklaştırılır ve iplerin ayrılması sağlanır.
- 3- Nakış çubuğu geri itilip oradan kılıç geçirilir ve ağızlık açılır.
- 4- Açılan ağızlıktan mekik çubuğu geçirilerek kirkitletir.
- 5- Kılıç çıkarılır.
- 6- İtilen nakış çubuğu yaklaştırılır.
- 7- Varangelen geri itilerek gücülerin ayırdığı ipler ortaya çıkarılır.
- 8- Nakış çubuğu geri itilip oradan kılıç geçirilir ve ağızlık açılır.
- 9- Açılan ağızlıktan mekik çubuğu geçirilerek kirkitletir.
- 10- Nakış çubuğu çıkartılır (M. Çoban ile sözlü görüşme, 17 Mayıs 2012).

3. Atkı Yüzlü Cicimler

Cicim, atkı ve çözgü ipliklerinin yanı sıra renkli desen ipliklerinin kullanıldığı bir düz dokuma yaygı türüdür. Düz ve bezayağı dokuma veya atkı yüzü dokuma zeminler üzerine ince çizgiler halinde sarma işlemlerini

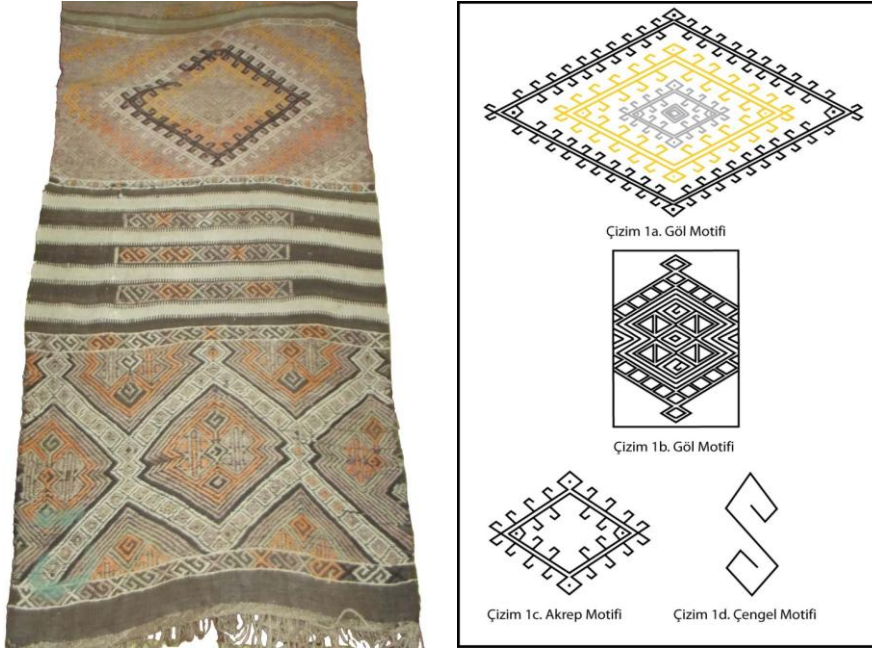
andıran bir görünüşte olduğu için çoğunlukla halk arasında, düz zeminli dokuma üzerine sonradan iğne ile işlenen bir yaygı türü diye bilinir (Acar, 1982:55).

Bitlis yöresinde tespit edilen atkı yüzü cıçimler, örnekler halinde ele alınmış, cıçimlerin teknik, renk, motif ve desen özellikleri ayrıntılı olarak incelenmiş ve tablolar halinde verilmiştir.

3.1. Atkı Yüzlü Cıçim Örnekleri

Araştırmada 4'ü cıçim yolluk, 1'i cıçim yaygı, 1'i de cıçim yastık olmak üzere 6 adet atkı yüzü cıçim tespit edilmiştir. Bu cıçimlerden 3 yolluk, 1 yaygı ve 1 yastık örneği, fotoğrafları, motif çizimleri ve bilgi formlarıyla birlikte çalışmaya eklenmiştir.

Örnek 1

Şekil 2. Cıçim yolluk

Çizim 2. Cıçim yolluk motif çizimi

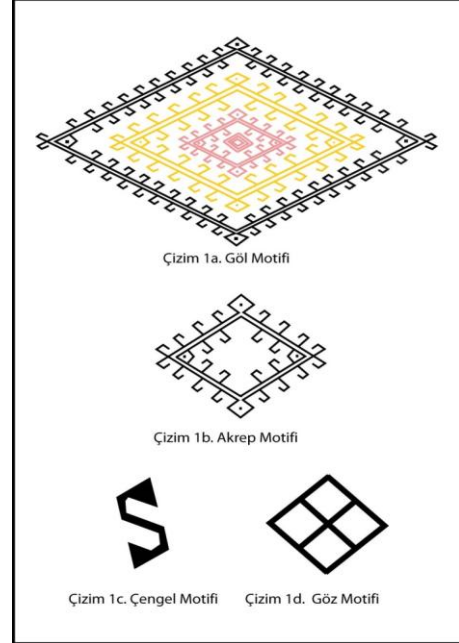
Tablo 1: Örnek 1/Şekil 2’de Verilen Cicim Yolluğa Ait Veriler

Örnek 1 / Şekil 2	
Bulunduğu Yer	Ahlat Otluvazı Kövü Hasan Bev Camisi
Kullanım Amacı	Yolluk
Dokuma tekniği	Atkı Yüzlü Cicim
Bovut (en x boy)	88 x 300 cm
Malzeme	Atkı: Yün, Cözü: Yün, Üçüncü İplik: Yün
Kalite	40 x 160
Renkler	Beyaz, siyah, kırmızı, yeşil, turuncu, mavi
Desen ve Motif Özelliği	Cicim yolluğun zemini, enlemesine yerleştirilmiş ince ve kalın bordür bantlarından oluşur. Kalın bordürlerde, sık motifli cicim tekniğinde göl motifleri, ince bordürlerde ise seyrek motifli cicim tekniğinde çengel motifleri yer alır. Göl motiflerinin içinde akrep motifi yer almaktadır.

Örnek 2

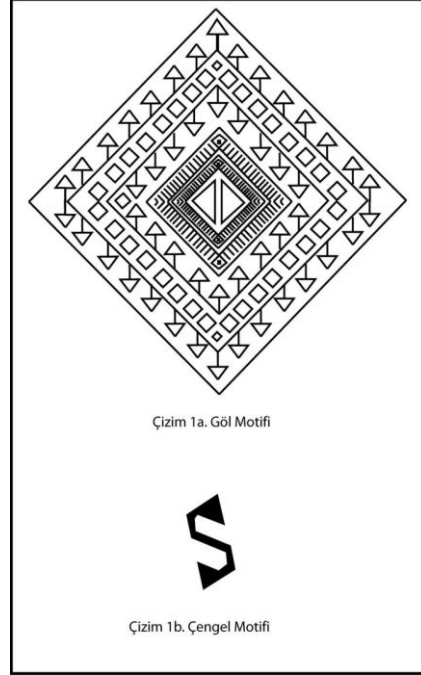
Şekil 3. Cicim yolluk

Çizim 3. Cicim yolluk motif çizimi

Tablo 2: Örnek 2/Şekil 3'te Verilen Cicim Yolluğa Ait Veriler

Örnek 2 / Şekil 3	
Bulunduğu Yer	Güroymak Değirmen Köyü Camisi
Kullanım Amacı	Yolluk
Dokuma tekniği	Atkı Yüzlü Cicim
Bovut (en x boy)	150 x 370 cm
Malzeme	Atkı: Yün, Cözü: Yün, Üçüncü İplik: Yün
Kalite	40 x 140
Uygulanan	Sık motifli cicim
Renkler	Sarı, turuncu, kırmızı, mavi, vesil, sivah, bevaz
Desen ve Motif Özelliği	Cicimin zemininde dikey ekseninde yerleştirilmiş 9 adet göl motifi yer alır. Göl motifleri, iç içe geçmiş akrep motifleriyle oluşturulmuştur. Bordürde ise çengel ve göz motifleri yer alır.

Örnek 3**Şekil 4.** Cicim yaygı**Çizim 4.** Cicim yaygı motif çizimi

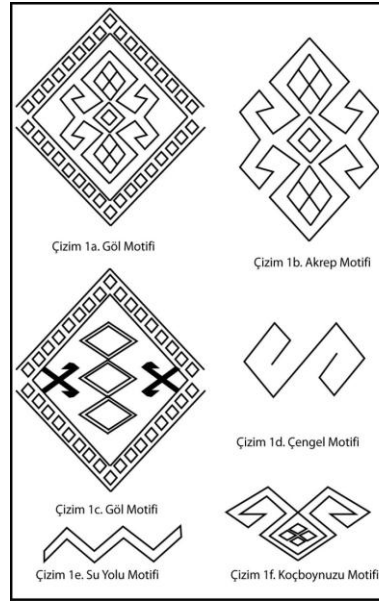
Tablo 3: Örnek 3/Şekil 4’de Verilen Cicim Yaygıya Ait Veriler

Örnek 3 / Şekil 4	
Bulunduğu Yer	Ahlat Yoğurtvemez Köv Camisi
Kullanım Amacı	Yaygı
Dokuma tekniği	Atkı Yüzlü Cicim
Bovut (en x boy)	126 x 330 cm
Malzeme	Atkı: Yün, Cözü: Yün, Üçüncü İplik: Yün
Kalite	40 x 130
Uygulanan	Sık motifli cicim
Renkler	Kırmızı, siyah, beyaz, yeşil, sarı
Desen ve Motif Özelliği	İki parça halinde sık motifli cicim tekniğiyle dokunan cicimin zemini, dikey ekseninde yan yana yerleştirilen birbirine paralel iki sıra halinde sekiz adet göl motifiyle süslenmiştir.

Örnek 4

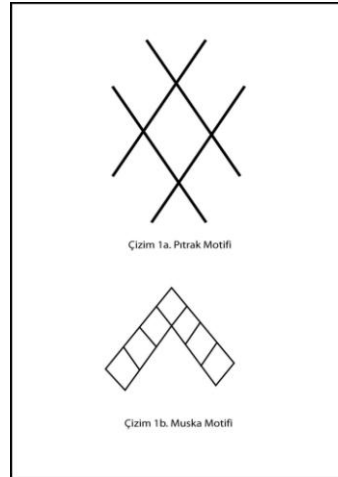
Şekil 5. Cicim yolluk

Çizim 5. Cicim yolluk motif çizimi

Tablo 4: Örnek 4/Şekil 5'te Verilen Cicim Yolluğa Ait Veriler

Örnek 4 / Şekil 5	
Bulunduğu Yer	Bitlis Serefive Camisi
Kullanım Amacı	Yolluk
Dokuma tekniği	Atkı Yüzlü Cicim
Bovut (en x boy)	70 x 310 cm
Malzeme	Atkı: Yün. Cözgü: Yün. Üçüncü İplik: Yün
Kalite	40 x 120
Uygulanan	Sık motifli cicim, seyrek motifli cicim
Renkler	Sarı, turuncu, kırmızı, yeşil, siyah, beviz
Desen ve Motif Özelliği	Cicim yolluğun zemini enlemesine yerleştirilmiş ince ve kalın bordür bantlarından oluşur. Kalın bordürlerde, sık motifli cicim tekniğinde göl motifleri yer almaktadır. Göl motifinin birinin göbeği akrep motifi ile diğerinin göbeği ise koçboynuzu motifiyle süslenmiştir. Kalın bordürde göl motiflerinin dışında kalan yerler de koçboynuzu motifleriyle doldurulmuştur. İnce bordürlerde ise seyrek motifli cicim tekniğinde su yolu ve çengel motifleri yer alır.

Örnek 5**Şekil 6.** Cicim yastık**Çizim 6.** Cicim yastık motif çizimi

Tablo 5: Örnek 5/Şekil 6'da Verilen Cicim Yastığına Ait Veriler

Örnek 5 / Şekil 6	
Bulunduğu Yer	Ahlat Yuvadamı Kövü
Kullanım Amacı	Yastık
Dokuma tekniği	Atkı Yüzlü Cicim
Bovut (en x boy)	48 x 84 cm
Malzeme	Atkı: Kıl. Çözü: Kıl. Üçüncü İplik: Yün
Kalite	30 x 140
Uygulanan	Cicim, kilim
Renkler	Siyah, beyaz, krem
Desen ve Motif Özelliği	Cicim yastığın zemini enlemesine iki krem renkli şeritle iki kısma ayrılmış, bu kısımlar, siyah renkli kıl iplikleriyle dokunan zemin üzerine beyaz renkli yün iplikleriyle dokunmuş pıtrak ve muska motifleriyle süslenmiştir.

4. Çözgü Yüzlü Cicimler

Atkıların, çözgüler tarafından tamamen gizlendiği bu dokuma türünde, dokumanın yüzeyi ve desenler çözgü ipliklerinden oluşur. Bu sebeple, bu dokuma çözgü yüzlü olarak bilinir ve kılıç sistemiyle dokunur (Görgünay, 1994:29). Çözgü yüzlü cicimler Bitlis yöresinde “cecim” ya da “cacım” olarak adlandırılır. 35 - 60 cm en ve 10 - 12 m uzunlukta yer tezgâhında dokunan cicim kullanılacak yerin büyüklüğüne göre kesilir, parçalar birbirine cicim dikişi denilen muşabak tekniği ile birleştirilir. Dokumanın kesilen ve pürüzlü olan iki kenarı kıvrılır, kıvrılan bu kenarlar çapraz dikişle temizlenir (Görgünay, 1987:141).

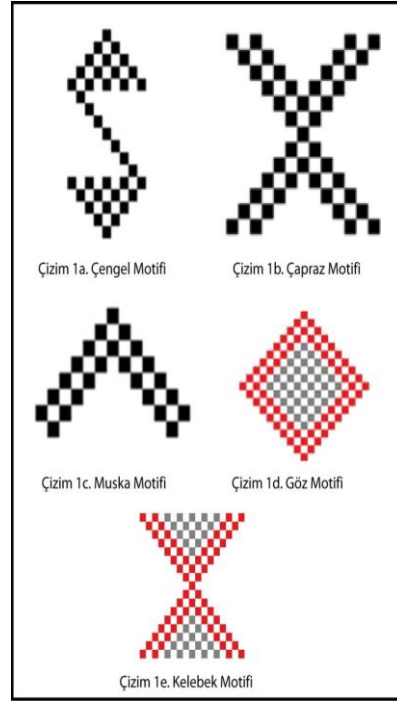
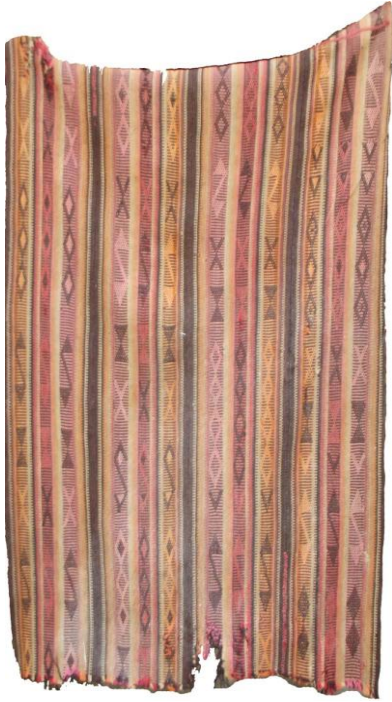
Görgünay (1990), çözgü yüzlü cicimleri farklı dokuma tekniklerinden dolayı; 1) Tek taraflı, kabarık motifli çözgü yüzlü cecim, 2) Tek taraflı düz dokuma görünüşlü ve tersi atmalı olan çözgü yüzlü cecim, 3) İki taraflı düz dokumalı çözgü yüzlü cecim, 4) İki taraflı, kabarık nakışlı (nakışları renkli) çözgü yüzlü cecim, 5) İki taraflı kendinden çözgü yüzlü cecim olmak üzere beş gruba ayırır (Görgünay, 1990:258).

Bitlis'te özellikle Ahlat, Adilcevaz, Tatvan ve Hizan ilçelerinde tek taraflı kabarık motifli çözgü yüzlü cicim örnekleri görülmektedir. Yörede dokunan cicimler namazlık, heybe, torba ve yük örtüsü amaçlı dokunmuştur.

4.1. Çözümlü Yüzlü Cicim Örnekleri

Araştırmada 11'i cicim yük örtüsü, 10'u cicim torba, 5'i cicim heybe, 4'ü de cicim namazlık olmak üzere toplam 30 adet çözümlü yüzlü cicim tespit edilmiştir. Bu cicimlerden 2 namazlık, 2 torba ve 1 yük örtüsü örneği, fotoğrafları, motif çizimleri ve bilgi formlarıyla birlikte çalışmaya eklenmiştir.

Örnek 6

Şekil 7. Cicim yük örtüsü

Çizim 7. Cicim yük örtüsü motif çizimi

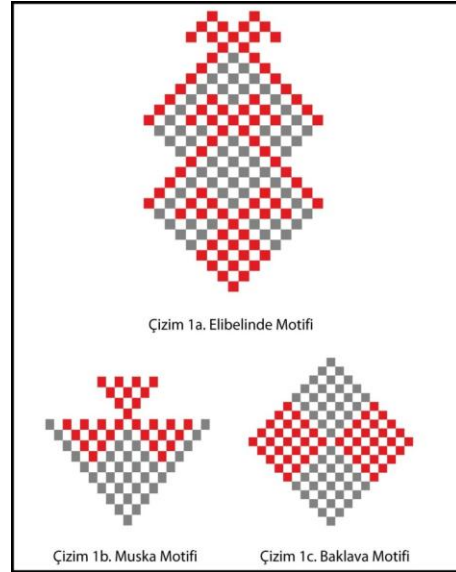
Tablo 6: Örnek 6/Şekil 7’de Verilen Cicim Yük Örtüsüne Ait Veriler

Örnek 6 / Şekil 7	
Bulunduğu Yer	Hizan Kanısuvu Kövü
Kullanım Amacı	Yük Örtüsü
Dokuma tekniği	Cözümlü yüzü cicim
Bovut (en x boy)	140 x 140 cm
Malzeme	Atkı: Yün, Cözümlü: Yün
Kalite	110 x 40
Uygulanan	Cözümlü yüzü cicim
Renkler	Siyah, beyaz, sarı, kırmızı, pembe
Desen ve Motif Özelliği	Cicim yük örtüsünün deseni dikey ekseninde yan yana yerleştirilmiş bordür bandı şeklindedir. Dört parça olarak dokunup dikişle birleştirilen cicimde bordürlerin içi göz, çengel, çapraz, muska ve kelebek motifleriyle süslenmiştir.

Örnek 7

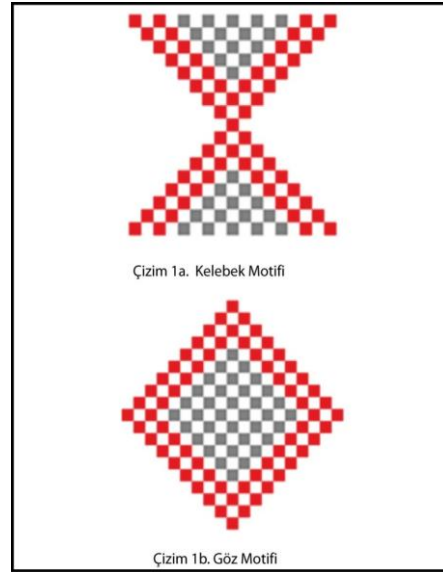
Şekil 8. Cicim torba

Çizim 8. Cicim torba motif çizimi

Tablo 7: Örnek 7/Şekil 8'de Verilen Cicim Torbaya Ait Veriler

Örnek 7 / Şekil 8	
Bulunduğu Yer	Hizan Horozdere Kövü
Kullanım Amacı	Torba
Dokuma tekniği	Çözümlü cicim
Bovut (en x boy)	55 x 52 cm
Malzeme	Atkı: Orlon, Çözgü: Orlon
Kalite	100 x 40
Uygulanan	Çözgü vüzlü cicim
Renkler	Siyah, beyaz, kırmızı, turuncu, pembe, mor
Desen ve Motif Özellikleri	Cicimin deseni dikey ekseninde yan yana yerleştirilmiş bordür bandı şeklindedir. İki parça halinde dokunduktan sonra dikilerek birleştirilen cicimde bordürlerin içi muska, baklava ve elibelinde motifleriyle süslenmiştir.

Örnek 8**Şekil 9.** Cicim torba**Çizim 9.** Cicim torba motif çizimi

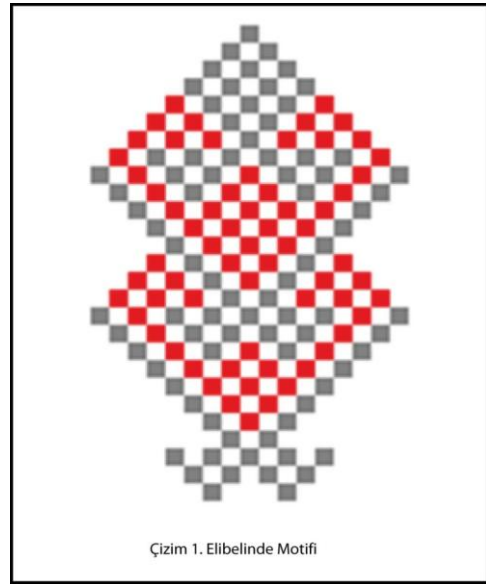
Tablo 8: Örnek 8/Şekil 9'da Verilen Cicim Torbaya Ait Veriler

Örnek 8 / Şekil 9	
Bulunduğu Yer	Hizan Gavda Kövü
Kullanım Amacı	Torba
Dokuma tekniği	Cözüğü yüzü cicim
Bovut (en x boy)	38 x 36 cm
Malzeme	Atkı: Orlon, Cözüğü: Orlon
Kalite	90 x 60
Uygulanan	Cözüğü yüzü cicim
Renkler	Turuncu, kırmızı, siyah, beyaz, mavi
Desen ve Motif Özelliği	Cicimin deseni dikey ekseninde yan yana yerleştirilmiş bordür bandı şeklindedir. Bordürlerin içi göz ve kelebek motifleriyle süslenmiştir. Torbanın ağız kısmına gelen saçaklar, sekizli örgü örülerek sarkıtılmış, torbanın sap kısmı ise çarpana dokuma tekniğiyle yapılmıştır.

Örnek 9

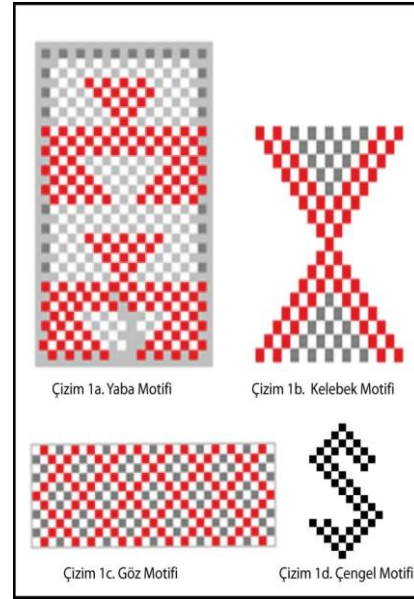
Şekil 10. Cicim namazlık

Çizim 10. Cicim namazlık motif çizimi

Tablo 9: Örnek 9/Şekil 10'da Verilen Cicim Namazlığa Ait Veriler

Örnek 9 / Şekil	
Bulunduğu Yer	Adilcevaz Yukarı Sünhan Kövü Camisi
Kullanım Amacı	Namazlık
Dokuma tekniği	Cözüğü vüzlü cicim
Bovut (en x boy)	141 x 142 cm
Malzeme	Atkı: Yün. Cözüğü: Yün
Kalite	90 x 30
Uygulanan	Cözüğü vüzlü cicim
Renkler	Bordo, turuncu, sarı, yeşil, siyah, beyaz
Desen ve Motif Özellikleri	Cicim namazlığın deseni dikey ekseninde yan yana yerleştirilmiş bordür bandı şeklindedir. Üç parça dokunup dikilerek birleştirilen cicimde bordürler elibelinde motifleriyle süslenmiştir.

Örnek 10**Şekil 11.** Cicim namazlık**Çizim 11.** Cicim namazlık motif çizimi

Tablo 10: Örnek 10/Şekil 11'de Verilen Cicim Namazlığa Ait Veriler

Örnek 10 / Şekil	
Bulunduğu Yer	Ahlat Alakır kövü
Kullanım Amacı	Namazlık
Dokuma Tekniği	Çözümlü yüzü cicim
Bovut (en x boy)	86 x 112 cm
Malzeme	Atkı: Yün, Çözümlü: Yün
Kalite	70 x 40
Uygulanan	Çözümlü yüzü cicim
Sacak Uzunluğu	16 cm
Renkler	Bevaz, turuncu, kırmızı, siyah
Desen ve Motif Özelliği	Cecim namazlığın deseni boyuna şeritler şeklindedir. İki parça halinde dokunup dikilerek birleştirilen cicimin bir parçasında yörede makas olarak adlandırılan yaba motifleri, diğer parçasında ise göz, çengel ve kelebek görülmektedir.

DEĞERLENDİRME

Araştırmada kapsamında incelenen cicimlerin teknik, renk, desen ve motif özellikleri ayrıntılı olarak incelenmiş, atkı yüzü ve çözümlü yüzü cicimlere ait istatistikî bilgiler ayrı başlıklar halinde verilmiştir.

1. Atkı Yüzü Cicimlerin Teknik, Renk, Desen ve Motif Özellikleri

Araştırmada altı adet atkı yüzü cicim incelenmiştir. İncelenen atkı yüzü cicimlerin 5 tanesinin atkı, çözümlü ve desen ipliği yün iken bir tanesinin atkı ve çözümlü kıl, desen ipliği ise yün ipliklidir. Çalışmada verilen örneklerden iki tanesi sık motifli cicim tekniğinde (Örnek 2 ve 3), bir tanesi kilim, sık motifli cicim ve seyrek motifli cicim tekniğinde (Örnek 1), bir tanesi sık motifli cicim ve seyrek motifli cicim tekniğinde (Örnek 4), bir tanesi de kilim ve cicim tekniğinde (Örnek 5) dokunmuştur. Atkı yüzü cicimlerin bazılarında saçak bırakıldığı görülürken, bazılarında ise saçak bırakılmamıştır.

Tablo 11: Atkı Yüzlü Cicimlerin Bazı Teknik Özellikleri

Ölçütler		Cicim		
		Yolluk	Yaygı	Yastık
	N	4	1	1
En (cm)	$\bar{x} \pm S\bar{x}$	102,66±41,	126,00	48,00
	Min	70,00-	126,00-	48,00-
Boy (cm)	$\bar{x} \pm S\bar{x}$	326,66±37,	330,00	84,00
	Min	300,00-	330,00-	84,00-
Atkı Sıklığı (10cm/tel)	$\bar{x} \pm S\bar{x}$	36,66 ±	40,00	30,00
	Min	30,00-	40,00-	30,00-
Çözümlü Sıklığı (10cm/sıra)	$\bar{x} \pm S\bar{x}$	146,66 ±	130,00	140,00
	Min-Max	140,00-160,00	130,00-130,00	140,00-140,00

Tablo 11 incelendiğinde atkı yüzlü cicim yollukların en değerlerinin min. 70, max. 150 cm, boy değerlerinin min. 300, max. 370 cm olduğu; 10 cm'deki atkı sıklıklarının min. 30, max. 40 tel olduğu; 10 cm'deki çözümlü sıklıklarının ise min. 140, max.160 sıra olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Atkı Yüzlü Cicimlerde Kullanılan Renkler

Renkler	Adet (N)	%
Sivah	6	100,00
Bevaz	6	100,00
Kırmızı	5	83,33
Yeşil	5	83,33
Turuncu	4	66,67
Sarı	3	50,00
Mavi	3	50,00
Pembe	1	16,67
Krem	1	16,67
Bordo	1	16,67
N: 6		
* %'ler N üzerinden hesaplanmıştır.		

İncelen atkı yüzü ciciimlerin tamamında siyah ve beyaz renkleri kullanılmıştır. Bunların dışında %83,33 ile kırmızı, %83,33 ile yeşil, %66,67 ile turuncu, %50 ile sarı, %50 ile mavi, %16,67 ile pembe, %16,67 ile krem, %16,67 ile bordo kullanılan diğer renklerdir (Tablo 12).

Bitlis yöresinde örneklerine sadece camilerde rastladığımız atkı yüzü ciciimlerin büyüklü küçüklü enine şeritler halinde desenli örnekleri olduğu gibi göl desenli örnekleri de mevcuttur. Yörede küçük motiflerin bir araya gelerek oluşturdukları madalyon şeklindeki motiflere göl denilmektedir. Göl desenli örneklerde göl motifleri zemine dikey ekseninde tek sıra halinde ya da zeminde diyagonal şekilde yerleştirilmiştir. Göl motiflerinin içi genelde akrep ve koçboynuzu motifleriyle doldurulmuştur. Büyüklü küçüklü enine şeritler halinde desenli dokunmuş örneklerde büyük şeritlerde göl motifleri, küçük şeritlerde çengel ve su yolu motifleri görülmüştür.

2. Çözgü Yüzlü Ciciimlerin Teknik, Renk, Desen ve Motif Özellikleri

Araştırmada 30 adet çözgü yüzü ciciim incelenmiş, 5 tanesi çalışmada verilmiştir. Verilen örneklerin üç tanesinin atkı ve çözgüsü yün iplik (Örnek 6, 9 ve 10), iki tanesinin ise atkı çözgüsü orlon ipliktir (Örnek 7 ve 8). Çözgü yüzü ciciimlerin bazılarında saçak bırakıldığı görülürken, bazılarında ise saçak bırakılmamıştır.

Tablo 13. İncelenen Çözgü Yüzlü Ciciimlerin Bazı Teknik Özellikleri

Ölçütler		Cicim Yük Örtüsü	Cicim Torba	Cicim Heybe	Cicim Namazlık
	N	11	10	5	4
En (cm)	\bar{x}	153.3	47.20	39.20	78.
	M	115,0	35,00-	32,00-	67,
Boy (cm)	\bar{x}	163,5	49,90	110,2	107
	M	140,0	36,00-	101,0	94,
Atkı Sıklığı	\bar{x}	102,7	104,0	96,00	100
	M	70,00	90,00-	80,00-	70.
Çözgü Sıklığı	\bar{x}	36,36	43,00	36,00	45,
	M	30,00	40,00-	30,00-	30.

Tablo 13 incelendiğinde çözgü yüzü ciciimlerin en değerlerinin yük örtülerinde min. 115, max. 190 cm, torbalarda min. 35, max. 55 cm, heybelerde min. 32, max. 43 cm, namazlıklarda min. 67, max. 91 cm olduğu; boy değerlerinin ise yük örtülerinde min. 140, max. 203 cm, torbalarda min.

36, max. 63 cm, heybelerde min. 101, max.120 cm, namazlıklarda min. 94, max. 127 cm olduğu görülmektedir.

İncelenen çözümlü yüzü cımlerın 10 cm'deki atkı sıklık değerlerının yük örtülerinde min. 70, max. 120 tel, torbalarda min. 90, max. 110 tel, heybelerde min. 80, max. 110 tel, namazlıklarda min. 70, max. 110 tel olduğu; 10 cm'deki çözümlü sıklık değerlerinin ise yük örtülerinde min. 30, max. 50 sıra, torbalarda min. 40, max. 60 sıra, heybelerde min. 30, max. 40 sıra, namazlıklarda min. 30, max. 60 sıra olduğu görülmektedir (Tablo 13).

Tablo 14. Çözümlü Yüzü Cımlerde Kullanılan Renkler

Renkler	Adet (N)	%
Sivah	30	100.00
Bevaz	23	76,67
Yesil	22	73,33
Turuncu	21	70,00
Kırmızı	20	66,67
Pembe	18	60,00
Sarı	11	36,67
Mavi	6	20,00
Mor	6	20,00
Bordo	6	20,00
Kahverengi	3	10,00
Yavru aęzı	2	6,67
N: 30		
* %'ler N üzerinden hesaplanmıştır.		

İncelen çözümlü yüzü cımlerın tamamında siyah renk kullanılmıştır. Bunun haricinde %76,67 ile beyaz, %73,33 ile yeşil, %70 ile turuncu, %66,67 ile kırmızı, %60 ile pembe, %36,67 ile sarı, %20 ile mavi, %20 ile mor, %20 ile bordo, %10 ile kahverengi, %6,67 ile yavruağzı renkleri kullanılan diğer renklerdir (Tablo 14).

Bitlis yöresinde dokunmuş çözümlü yüzü cımlerde desen genelde dikey ekseninde birbirine paralel şekilde uzanan şeritler şeklindedir. Bu şeritlerin içleri çengel, çapraz, kelebek, göz, muska, baklava, eli belinde ve yaba motifleriyle süslenmiştir.

SONUÇ

Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi Bitlis yöresinde de geçmişten günümüze dokumacılık faaliyeti yaygın olarak yapılmıştır. Teknoloji gelişmeden önce insanlar halıdan kilime, giysiden ev gereçlerine

kadar günlük hayatta kullandığı birçok gereci kendisi ürettiyordu. Bitlis yöresinde halk kendi ürettikleri yün ve kılı kullanarak farklı dokumalar yapmışlardır. Bu dokumalardan birisi de yörede cacım olarak adlandırılan cicimdir.

Cicimler atkı ve çözgü ipliği dışında desen ipliği kullanılarak yapılan dokumalardır. Bitlis yöresinde iki farklı cicim çeşidi görülmektedir. Bunlar; atkı yüzlü cicimler ve çözgü yüzlü cicimlerdir. Yapılan alan araştırmasında altı adet atkı yüzlü cicim, 30 adet de çözgü yüzlü cicim tespit edilmiştir. Makalede beş adet atkı yüzlü cicim, beş adet de çözgü yüzlü cicim örneği ele alınmış, ele alınan cicimler teknik, renk, motif ve desen özellikleri bakımından incelenmiştir. İncelenen atkı yüzlü cicimlerde sık motifli cicim, seyrek motifli cicim ve kilim tekniklerinin de uygulandığı görülmüştür. Makalede verilen cicimlerin üçü yolluk, ikisi torba, ikisi namazlık, biri yastık, biri yaygı, biri de yük örtüsü amaçlı dokunmuş olup hammaddeleri yün, kıl ve orlon ipliktir. İncelenen cicim örneklerinin teknik, renk, desen ve motif özelliklerine dair istatistiki bilgiler değerlendirme bölümünde verilmiştir.

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte maliyeti daha ucuz olan makine dokumalarının ortaya çıkmasıyla ve eskiye nazaran toplumun refah seviyesinin yükselmesiyle insanlar daha kolay ve zahmetsiz erişebilecekleri teknolojik ürünlere yönelmişler, üretilmesi zor ve zahmetli olan el dokumalarını terk etmişlerdir. Günümüzde yapılan araştırmalarda artık sadece 10-20 yıl öncesi ve daha eski tarihli cicimlere rastlanmaktadır. Dokumacılık kültürü tamamen yok olmadan bu kültüre kamu kurumlarının destek sağlaması, açılacak olan kurslarla bu kültürü yaşatmaları gerekmektedir. Dokumacılığı öğrenenlere de pazarlama imkânı verilmeli, teşvik programlarıyla üretime devam etmeleri sağlanmalıdır. Aksi takdirde günümüzde yaşayan az sayıda dokumacıyla birlikte bu kültürde yok olup gidecektir.

KAYNAKÇA

Acar, Belkıs Balpınar. (1982). *Kilim-Cicim-Zili-Sumak Türk Düz Dokuma Yaygıları*, Eren Yayınları, İstanbul.

Akbil, Fatma. (1977). “Bergama Dokumaları Cicim-Sili”, *Türkiyemiz*, S. 21, Ak Yayınları, İstanbul, s.12-16.

Barışta, H.Örcün. (1998). *Türk El Sanatları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat Eserleri Dizisi, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara.

Görgünay Kırzioğlu, Neriman. (1987). “Anadolu’da Cecim Çeşitleri”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara, s.139-150.

Görgünay Kırzioğlu, Neriman. (1990). “Kiritli Dokumalarımızda Cecimlerimiz ve Van”, *Yakın Tarihimize Van Uluslararası Sempozyumu (2-5Nisan 1990 Van)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Ankara, s.253-272.

Görgünay Kırzioğlu, Neriman. (1994). *Türk Halk Kültüründe Doğu Anadolu Dokumaları ve Giysileri*, Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları No:7, Ankara.

Görgünay Kırzioğlu, Neriman ve Melda Akansel. (1999). “Kaybolan Dokumalarımızı Kazanabilir miyiz?”, *2000’li Yıllarda Türkiye’de Geleneksel Türk El Sanatsal, Tarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s.160-180.

Hatipoğlu, Hurisel. (2006). “Ahlat Yöresi Düz Dokumalarından Örnekler”, *I. Van Gölü Havzası Sempozyumu*, İstanbul, s.327-332.

Yıldırım, Mustafa. (2011). “Konya Alaaddin Camiinde Bulunan Cicim Örnekleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.457-482,

<http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s30/18.pdf>, (04.05.2013).

Kaynak Kişiler

K1. M. Çoban ile sözlü görüşme, 17 Mayıs 2012, Hizan, Bitlis.